

A MAGYAR NÉPDAL NEMEI.

(Befejező közlemény.)

Ez a nem régiben folyt élet, ha lelki hatását tekintjük, megérdemli a figyelmet. Azt tartják, a hegyek a szabadság hazája; de az ily nagy síkokon is tenyészett és tenyészik a szabadság. Amaz a bezártság, ez a korlátlanság szabadsága; amaz szenvedő, ez cselekvő természetű szabadság. Nagyon sok ideig tudja az üldöztetést kikerülni a tengernyi síkon a bujdosó. A pusztának, e mellett, roppant széles és terjedt látóköre vonz magánossága, csendessége s mindene a mi a lelket nagyszerűségével, komolyságával, egyhangúságával elmélkedésre magába mélyedésre indítja és szoktatja. . . Csendesség, melybe csak az a felséges hatalom szól erősebben, mely a felhőket, esőt, zivatart felhossa és menydörgést szólaltat meg. Vagy gyengébben a nyájak mozgása, zaja A sík tengerhez hasonló rónaság, a felette ragyogó nappal, vagy sötétlő dörgő felhőkkel, vagy üvöltő széllel, melynek emberi erő gátat nem vet, hogy gyorsabban váltakozó vagy húzamosabban tartó roham-szakaszokban zúgjon át. A természet korlátlan hatalma alatt az emberi hatalomtól távollétel, magány és csend, minden kicsinyes természeti jelenség hiánya, mely babonára indítana, s több ily tulajdonság, kétségkívül hatának ama nép jellemének formálására, mely egykor egyedül volt ura e síkságnak, melynek nagy részét utóbb a török dúlások után vették el idegenek tőle.

Efféle vidékek leginkább szülőföldei legnagyobb költőinknek (Petőfi, Arany, Csokonai,) legkedvesbb énektárgyai másoknak, kik a természetről, népeletről énekeltek (Tompá, Vörösmarty, Arany stb.) Leghevesebben szerette őket s szeretete okát lelkesen kimagyarázza Petőfi. (Mít nekem ti büszke fenyveseknek . . vadregényes tája . .) Ennek népét tette nemcsak saját költői eszméje, felfogása, nyelve példányává vagy tárgyává, hanem jövőre nézve is nemzete tükörévé Arany.

A lelkes szemlélő talál itt élvezni szemlélni valót. A napfény a mint a síkmezőn vagy fűvön és fűvénen ragyog és játszik, — a tengerhabként hullámzó fű vagy kalásztenger, a délibáb, a terjedelmes és csillagos ég, a holdvilágon más alakot öltő határ bokraival, a tanyák, a pásztor kunyhók és tüzek, a mezők állatai csapongva és csoportosan, a madarak: darú gólya, s mások más vidéken ismeretlenek és idestova kifogyandók: a tűzok és a rétek ritka szárnyasai. De főkép a végtelen tér, melybe önkénytelen süllyed bele az elmélkedő lélek, — melybe csak távolról látszik egy-két jele a műveltebb embervilágnak: a falu tornya vagy házainak halvány körrajza. És a puszta ékessége: a csárda. Ez az oázis a Szaharában. Ez ad ételt italt és emberi társaságot a puszta munkásának s kivált a szegény legénynek. Itt található dal zene és szerelem is. A csárdásnak van nyájias felesége, kökényszemű leánya. Más részről a csárda menedékhely, néha pedig hadi működés alapja, ostrom és védekezés helye, hol a szegény legények és vármegye megmérkőznek. Körülötte „delelget gulya ménes,“ — rejtkehelye sok orzost vagyonnak, sok titoknak s „érdekfeszítő“ kalandnak. Néha komoly jelenetek, elmélkedés, vezeklés helye is. Elbúsul itt néha a vadonban elunatkozott, feleihez visszavágyó betyár; s ha előbb itt tervezte ellenállásait az üldöző hatóság ellen, s itt dicsekedett hősi tetteivel, majd itt vigad sirva a társadalom kivetettje, itt látja be, hogy mindenfelől szorongattatik, a maga megadása és bűnhődés órája elközelített, — hogy a csárda siralomházává leendő. — Nagy jelentősége van a csárdának a költőknél Aranytól Petőfiig. A bugaczi, hortobágyi, kondorosi, becsali, kutyakaparó, gogyori stb. csárdák a magyar népelet nevezetes lovagvárai: lovagokkal, várurakkal, úrnőkkel, mindenek felett regékkel stb. Regékkel egyes hősöknek a társadalomból kilépése, az ellen folyt harcjai, azok szomorú vége felől. A ki elhagyta faluját, a ki „szélnék ment“, vagy „világra ment“, vagy „szerencse keresni indult“, de „nem szolgált neki a szerencse“, itt bujdoklik, itt „kújtorog“. Ezért éneklí egy magáról: (Népk. Gyűjtem. I. 301.).

Czifra csárda az én tanyám — Ott szoptattott édes anyám;
Nevelőm volt a jó isten — Nyalka szegény legény lettem.

Ki ne ismerné a társadalmi élet ezen árnyoldalát, legalább gyarló elbeszélések után! A szegény legény nem egyszerű rabló, ki

egyébre rest vagy tehetetlen. Nem ilyen az osztály igazi képviselője. Nem orgyilkos, sőt nem is gyilkos, nem tolvaj. A ki csupa tolvaj, ezt a sz. legények megvetették; mint kivetették magok közül a részegest és esztelent is. Inkább bújdosók (voltak, ezt mindig oda értjük!), mint háborúk után a guerilla csapatok; különbek az olasz carbonaroknál s más titkos szövetségbelieknél. Náluk az erő nyílt harcra volt szokásban, azokkal kiket okuk volt gyűlölni vagy fenyíteni. Nem voltak oly hazafiasok mint az újgörög klephták, kik népök szabadságáért — bár ösztönszerűen — harczoltak idegenek ellen; de különbek az újkori társadalom petroleurjeinél, mert nem dúltak vagyonért, nem pusztítottak emberéletet kiméletlenül. Van benne némi regényesség, lovagiasság, — s így fogták fel regényírók is, — ellenkezőleg a Hóra és Kloska fajtákkal. Nők elrablása, sokszor azok megegyezésével. Szeretők a csárdában vagy faluban; énekeik ezekhez, elválások tőlök. A szegény meggazdagítása, nagy urak megadóztatása ezek számára. Valóságos adószedők a nem-adózók ellenében. A pusztza birtoklása lovagias fölény jogán. Egyikben több, másikban kevesebb emberies érzés, hála, kimélet. És sok elmésség, találósság. Legszebb és nagyon mentő jellemvonás pedig az, melyet Eötvös K. (a Bp. Hirlap 1887. okt. sz.) említ. Az, hogy többen közülök álnév alatt betyárkodtak, például Sobri és társai, azért hogy szüleik és feleik általok meg ne gyaláztassanak s magok is, netalán saját nevéik alatt visszatérvén a társadalomba, becsületüket megtarthassák vagy megnyerhessék.

A tulajdon népünk, véreink felől való igazságos ítélhetés, tehát hazafi kötelesség kívánja, hogy helyesen ismerjük meg őket. Sokat a katona fogdosás, a földesurak hatalmaskodása, az úriszékek üldözése, a megyei urak roszelelkűsége üldözött ki a társadalomból. Ezek a költés tárgyai. A költés nem foglalkozik aljas bűnösökkel, csupa gonosztevőkkel; s ez maga hogy a nép szeretett róluk énekelni, sőt művelt költők szóltak róluk, mutatja hogy nem merőben gonosztevők voltak. Kalandot kalandhoz fűztek, vetélkedtek, merények feltalálásában a legelméssébb városi kalandorral vagy ármányos ügyvéd-del: de szívök fenekén rendesen maradt valami magja az emberiségnek, szikrája a megjavulható erkölcsnek. És összes gonosz tetteik aligha meghaladják egy csábító vagy egy hazaáruló bűne súlyát. Némelyeknek családja volt a faluban, melyhez időnként titkon beszö-

kött, mely iránt a leggyöngédebb apaként viselte magát. Volt a ki soha senkit meg nem ütött, sőt meg sem szidott, hacsak nem a „vármegyét“ s köztök fegyelem s lovagias hiuság uralkodott.

Nem csuda, ha a nép költése tárgyául vette fel őket, — mint külföldön is. Némi tekintetben képviselőinek ismerte. Idealizálva találta benne a szabadabb ősidőkbeli elődeit. Másfelől bennök látja a hatalom üldözöttjeit, a népért bosszúállókat, a vagyonegyenlőség vagy legalább méltányosabb birtokarány eszközlőit. A nép nem érti, hiszem maig sem, — az állam rendeltetését, bonyolult kormányzatát, és a történelmet. A történelem hősei helyett ezeket a regényhősöket kedvelte, vagy nem egészen kedelve is ezek hős tetteit emlegette csodálta. Magokat a történelem hőseit is ilyenekké teszi olykor és olyanokká a milyenek meséiben szerepelnek Mily kevés különbség van például Toldi és Zöld Marczki között! Milyenek azok a nép királyai, nagy emberei a meséiben. A nép épen úgy nem adja meg magát egészen a modern államnak — hány radicalis atyánkfia nem adja? — mint e fentebb mondottak szerint: a vallásnak. Teljesíté az állam iránt kötelességeit; elismer királyt és hatóságot: de van egy más világa is, melyben örömebb forog. Ebbe tartoznak ábrándosan képzelt hősei is. S e világ lehetőségétől nem mond le egészen. Nem természetes, és az emberi éssen alapuló eszményi világ-e ez?

Tetszenek a népnek az ő ilyen hősei nemcsak a most mondott ősemberi hajlandóságból, vagy vitéz tetteikért, hanem kiváltképen gyászos sorsukért; tetszik elfogatások, hősi ellentállások, elválások övéiktől, elítéltetésök, kivégeztetés és búcsúzás. Az oly kiváló, eszményi élet, a tragicus halál érdekli a nép humanus lelkét. Az élet a halálban tűnik fel sajátosan fontosnak, magasztosnak.

Az ú. n. pusztai vagy szegény legény-dalokban van többféle indító ok.

Valódi, de sokszor vad szenvedélyes szerelem, mely neki mindent kipótol bújdosásában, de máskor azt okozza, hogy elhagyja fészket, betyárrá lesz, hogy búsul, kétségbe esik, halálos kalandokra adja magát.

A pusztai vagy betyár élet leírása. A pusztában van „téli nyáron a lakása“, ott jartában „fújdogálja pántlikás kalapját a szél“, itt érzi az elemek hatását, „a hideg szelet mely éjszak felől“ fú,

úgy hogy „a lelke is fázik belől“, itt „várja be a fergeteg idejét“ stb. (Erd. I. 203. 204. 205. 206. 208.) Bőven leírva nem népies eredetű dalban (u. o. I. 217). Találunk cynikus és csaknem kétségbeesett leírását a lopásból élésnek, — s néha a húmornak feltűnő mértékével. — A pusztáról küldözi madártól s egyébtől izeneteit „apának, anyának, szívbeli mátkájának.“ Ott kalandozik, daczol a vármegyével s üzi veszélyes játékait. Ott száll sokszor magába, siratja végzetét. Ott éri el a sors keze s beáll a végzet kezdete: az elfogadás, börtön. Ezt megelőzőleg sötét sejtés gyötrelme, mely e gyönyörű sorokban hangzik: „Holló károg utam elé, — Varju követ mindenfelé, — Kezembe a csákány pereg, — De orczámon köny csepereg.“ — Majd a börtönbe li élet szomorúsága: a rabság kínai, a vas csörgése, mely a szerető leány lelkét gyötri:

„Fáj a szívem majd meghasad — Mikor csörgeted a vasat.“

A szabadulás vékony reménye, melyet a házra szálló páva ébreszt fel: „Felszállott a páva — Vármegye házára — Sok szegény legénynek — szabadulására.“ Majd a siralomház és a halál helye, fájdalom az elvesztett élet miatt és szívrepesztő búcsú és isten kegyelméért esdeklés. Igy némi részben Angyal Bandiról. (Erd. I. 192. 201—204).

A ló különös vonzalmát bírja a betyárnak, sok dal tárgya. Életének hí társa, mely nélkül ő semmi sem volna, Igazi ősemberi állatszeretet. Egyszer kéri lovát, hogy vigye el kedveséhez. Majd búcsuzik tőle mint társától, kivel egyedül jár mint bújdosó, és midőn vége szép reményeinek. (Erd. I. 211. 212. 213. 214. Nép. Gyűjtem. I. 303. 209. stb.) Van monda oly lóról, mely a kivégzett betyárral együtt hal meg. A szegény legény életével kapcsolatos a t á t o s ló neve, melylyel csaknem egyforma gyorsasággal halad az, melyről éneklí:
Volt egy lovam, ha magam rá vettem — Száz mérfölddel maradt a szél
mögöttem,

melyet aztán eladott és „csakhogy meg nem siratott.“

Említettük, hogy ily hősei a dalnak más népnél, kivált a szlávoknál és az új görögöknél, de még leginkább tudomásunkra, az olaszoknál voltak. Ez utóbbiaknál a szájhagyomány s átszivárgó beszéd, de dalgyűjtemények után is legtöbbet tudunk. Méltó lesz összehasonlítás végett egy-két vonást felmutatnunk.

Dalaik közt vannak különböző tartalmuak. Iszonyúan kegyetlenek, a milyenek a mi vad betyárjainknál nem voltak. Egyik így szól: (Rubieri: Storia della poesia popolare 607 l.) „Miattad az életem czudarúl folyik — a gályával nem gondolok sem a bitóval — Elzúdom azt, a ki ily gyötrelemben tart — Vérért kivánom hogy belőle nyaljak, — Aztán jöjön a mit a szélvész hoz“ A vérnyalás nemcsak a benne levő kegyetlenség, hanem egy babona miatt is nevezetes. A nápolyi rablók azt hiszik, hogy az ilyen vér-ízlelés csillapítja a gyilkolás miatt háborgó lelkiismeretet. — Egy másik, kevésbé kegyetlen tanúsítja, hogy a bandito magát dicsőség fényével, némileg uralkodói fenséggel gondolja ékesnek. Mert énekli: „Életemtől elszakasztanak — A törvény megfenyegetett — rablóként kínoznak — vagy megfogva felkötnek — De te kapitánya vagy a városnak, — én meg királya a mezőnek (pusztának) — te irsz pennáddal és összeirod adataidat — Nekem ha akarom, ólmom van és porom.“ Van olyan, mely leírja a rabló életét első lopásától az elfogatásig, a bújdosást, gyilkolásokat, csatákat, leveretést, gályát s ezek minden eseményeit, aztán a szerelmi viszony eseteit, melyek ama viszontagságokhoz csatlakoznak. És van, a mely dicséri a börtönt, melyben jó pajtások vannak és jó élet. Ezt éppen magát nem találjuk a magyar népdalban, de nem csodálnók, ha megvolna. Van egyéb, a mi az olaszokkal közös. Ott is erősen kifejlett a börtöni élet, mint nálunk. Kivált Siciliában, hol a Vicaria börtön legemlékezetesebb iskolája volt a rablóknak. Csak egy pár sort irok ide Rubieri után: „Itt volt a Siciliali rablónak tökéletesítő iskolája, itt gyakorolta magát mesterségében minden titkolódzás nélkül Volt valóságos szervezetök, tisztségeik, saját szertartásaik, törvény szolgáltatásuk, büntetéseik (l. Pelleskei Nótárius és Szökött Katona). Alig lépett be egy új társ, megvették rajta az adót stb (ih. 610. l.) (Méltó volna a magyar betyár lovagiasságát összehasonlítani az olaszéval, péld. a Siciliaiéval Rubieri 614.) Vannak aztán bűnbánatos, szelid érzésű dalok is, ott mint nálunk. És van beszélő ló. (ih. u. o.)

Vannah a mezei vagy pásztor életet dicsérő, annak örömeit éneklő dalok is, — legtöbbször szerelmi vágyással párosítva amazokat. Nem számosak; de egy-kettő idylli kedves részletekkel bir. Így:

Szeretnék szántaui — Hat ökröt hajtani . . . (Alliterációval.)

Ne menj rózsám a tallóra — Gyenge vagy még a sarlóra. . .

Nem bánom hogy parasztnak születtem. . .

Hajsz ökreim, itt a tavasz. . .

Van dicsérete a juhász, csikós, kanász életnek. Tompa gyönyörű dala: „Télen nyáron pusztán az én lakásom“ és a Tarnóczi bojtár. . . talán még esmeretesebb. Van efféle más népnél is; még a francia népdal is érdekesen szól a juhászhoz, egyezve a magyar népdallal:

Hé! lever-vous berger — Hé léver-vous car il est jour

Les montons sont en plein — Le soleil luit partout.

V. ö. Tedd le bojtár a subádat stb. Látod. . .

Ezek is az Ulysses és régi hősök pásztorainak, kanászainak utódai. Szegény alakok, de nem poesis nélkül valók. Egyszerűk sőt piszkosok, kiktől a kényesen művelt világ irtózik. A természetben sok az, a mit mi piszkosnak nevezünk; de e nélkül nem igen van el a nép a nagy költőknél; Aristophanesnél, Shakesperenél stb. És ez is emberi dolog. Humanum est.

Leggazdagabb akármely nép, tehát a m. nép költése is szerelmi dalokban. A felsőbb költés, vagy az újabbkori komoly műveltség poeise, úgy látom, nem ismeri fő tárgyául a szerelmet. Nemcsak azért, mivel a modern életből, hogy hogy nem, elszállott ez az érzelem s ma már mint Byron mondja valahol, csak a gerliczék fészkeiben található, — hanem mivel az új idők embereinek értelmét, eszét úgy elvonják a modern élet magasabb tárgyai, gondjai, hogy a családi élet és így a szerelem sem lehet fő gondja. Mint a férfi korszak az ifjui kor után. . . De a nép kedve és gondja ma is sokat forog e körül, főkép a családi élet körében telvén el napjai; bár ott is több kezd lenni az érdek — mint a szerelmi házasság, s mondják, hogy a leányt többször vagy sokszor a telekkönyv nyomán kéri a nép fiai is. Mégis merjük hinni, hogy a szerelem, ha nagy költőknél nem is, a népköltésben fő tárgy marad.

A magyar népnek pedig csak olyan erős és gyöngéd érzései, csak oly tartalmas és becses szerelmi dalai vannak, mint némely más jeles népeknek. Legfelebb mellékes tulajdonaikra nézve különbözhetnek. Abban, hogy a francia elmésebb, csapongóbb, szeszélyesebb, az olasz többféle tárgyú, kevésbé egyoldalú, alakjára, hangzátára nézve tetszősebb. Ismétlései, refrainjei, mind a kettőnek szembetűnőleg számosak; és így tartalmuk nem sok, az elmélkedés és gondolat felett az érzés játéka uralkodó.

A mi ily tartalmú dalaink egyszerűbbek, de ha nem csalódom, erősebb, hevesebb tartalmúak mint a németekéi, melyek mélyebbek, gondolattal gazdagabbak. A mi népdalunk, rövid egy-két strophában, legtöbbször rövid sorokban, adja az érzést egész erejében, — oly változtatgatás nélkül mint az olaszban, s oly részletezés történelmi vagy más vonatkozás, mélyre hatás nélkül, mint a legjobb német népdalokban találjuk.

A mi népünket is mint más népet mindenütt kíséri szerelme: házában, a mezőn, az eke mellett, a pusztában, a háborúban, a halálban. A természet minden táján s minden országában talál reá emlékeztetőt, vagy céljaira használhatót: a madarak, virágok között, erdők, mezők, folyók, patakok vidékein. S aztán annyi ennek az érzésnek változata, különböző hőfoka, akadálya, nyilatkozata; a távollét, a szülék ellenkezése, vetélkedő társ, ármányok stb. Sokszor még az anya is gátoló s ezt sem kerüli a szerelmi szenvedély, — bár elismeri, hogy az anya szerelme a legerősebb, legnemesebb, mondván: „olyan igaz leszek hozzád — mint tulajdon édes anyád.“ S mennyi a baja: a féltés, a hűtlenség nagyravágyásból, gazdagságért, kényességéből stb. A sokféle tárgynak oly sokféle tárgyalása van, hogy alig lehet osztályozni.

Legszebb szerelmi dalaink közé tartoznak röviden szólva:

1. Az őszinte és valódi szerelmet tárgyalók Erdélyi I. 9. 14. 24. 29. 31. 33. 38. 39. 44. 52. 56. 57. 64. 67. 74. Gt. II. 7. 35. 36. 37. És ezekhez Kriza Vadrózsáiból sokat adhatnánk. Ezekkel ellenesek, melyekben található:

2. A szerelem gúnyos hangulatú kifejezése a nők fényűzése ellen: Erdélyi I. 235. 240. 248. 252. II. 38. Vén leány I. 250. (?)

3. Didaktikus forma Erdélyi I. 3. Bercsényié (?): „Arany ezüstért“ 1. f.

Mindezekben valódi érzés, magasztos képekben, a közvetlenség nagy mértékével van tolmácsolva. A gondolat nem felruházva képek czifraságával és halmozásával, hanem egyszerű tiszta nemes nyelven egész erejében. Az érzések természetes hangja; a gondolatok ősi egyszerűségökben. Nem mindenünnen felvett képekből nagyszerűen alkotni tudó fantázia, hanem mindenütt igazán érző lélek, mely rátalál ugyan a legjelentősebb képekre, de nem azokban találja a kifejezés fő eszközeit, hanem a meghatott szív fájdalmát, óhajtásait

magoktól kifejező egyszerű szólásokban. Néha alig is találunk népdalainkban egyebet ezeknél. Így

Fáj fáj, Fáj a szívem fáj. . .

Itt hagynál-e, nem szánnál-e, Elhagyni nem sajnálnál-e

Szíved értem nem fájna-e, Szemed könnye nem hullna-e?

Szeretlek szeretlek, mint a lágý kenyeret

Sóhajtok éretted egy nap száz ezeret. . .

Szeress engem, édes rózsám én is szeretlek (további sorai tökéletlenek)

Ángyom ángyom, édes ángyom — Mért szeret kend . . . olyan nagyon.

Kell-e ezt magyaráznom? Vajon ez a fáj nem olyan fájdalmas és rokonszenves-e mint akár a német weh, akár a magyar jaj. S a sajnál, szá n, sóhajt és effélék nem többet érnek-e, nem inkább eszközlik-e a közvetlen hatást, mint sok kép vagy magyarázó fogalom, eszeskedő értelmező szó vagy szólás. Vajon a búcsú azon kínos érzése, mely ama négy rövid sorban oly egyszerűen, kép nélkül van befoglalva, nem magába foglalja-e a mit sok elegiában el lehet okoskodva mondani, — száz kép benyomását, száz virág illatját?

De ha ily tisztán, csaknem kép nélkül, vagy mint Erdélyi mondaná, kelmei rész nélkül is nyilatkozhatnak a népdalban az érzések, mintegy villanyvezető vagy gyűjtő nélkül: de van a népdalban kép is. . . A szerelemtől áthatott lélek, mindent úgy lát mint szerelme osztályosát, érzése közlőjét vagy eszközét. Siratják a madarak vagy sirnak mint ő, gyászolják az élőfák; kedvesét látja a fényes csillagban, a patakban, a madarakban, a virágokban. Mindenben az ő érzése tükröződik vagy verődik vissza, az ő szava hangzik mindenfelől.

Képekben elég gazdag a mi népdalunk, gazdagabb mint gondolkozásra mutató kifejezésekben. Erdélyi elszámlálja mily neveket ad szerettének, és mily képekben ábrázolja ki magának kedvesét a nép fia. (II. 413.) rózsza, viola, virág, gyöngyvirág, tulipán, tubarózsza, madár, galamb (tuba) gerlice — kincs, angyal, baba — alak (nem igen népies; inkább régi költők Amadé stb. kifejezése.)

Megvalljuk, hogy mind ez nem kizárólag magyar, valamint az ilyek alkalmazása sem. Mert néha a magyar nép is, más is, csak méltólag villantja át előttünk a képet, holott máskor több oldalról nézőgeti, több tulajdonát tükrözi előnkbe. Így ha valamely virágnak több részére, változására czéloz, vagy egy madárnak több tulajdonát hozza fel. Például:

— Rozmarinnak olyan a szokása — Télen uyáron zöldellik az ága, Leszakitják kóróvá változik: — Az én szívem hozzád kívánkozik...
Lehullott a rozmarin levele — Magam is elhervadok mellette (ő vele?)
Mellemre tűzöm száraz kóróját — Ugy várom be halálom óráját...

Egy előbbi cikkben a dalbeli képekről, azoknak a dal tárgyával való összefüggéséről szoltam. Most csak a szerelmi dal egy-két szokottabb, mégis a külföldieknél divatos, mondhatni az efféle dal mivoltával összeforrott képeiből mutatok fel példát. Veszem a virág, különösebben a r ó z s a virágtól vett képeket.

Tudjuk a XVI. századbeli s utóbbi virág-énekeket Erdélyinél és más írónál; úgy látszik e nevezetes kép ily használata a magyarban vagy ősi, vagy régi. Tudjuk, hogy gyűlölték ezeket, s hogy üldözték: Pázmány, Geleji Katona. Tehát valóban szerelmi, nem mindig tiszta erkölcsöt tanúsító dalok lehettek. Az is bizonyos, hogy a XVI. századbeli énekek gyakran virágnak nevezik a jegyest vagy szerelmes ifjút mind a két neműt, (Mellékesen mondva érdekes, hogy a jegyes máskép kegyes és egyes is megvannak nemcsak Zrinyinél vagy olyan költőknél, hanem már középkori irodalmunkban is.) csak úgy mint ma virágnak és virágszálnak ily dalban:

Ejhaj! nem bánom — Nekem is van virágom

Ejh hajh! Leszakasztom a nyáron. . .

Ilyképen használva ez a szó elég gyakran előjön a német és francia költőknél és népdalokban is; de talán olyan szép szavok nincsen hozzá mint a miénk, melyhez a viritás viradás, még tán vídulás és vígság is csatlakozik.

A virág és szerelem szoros kapcsolatára sok apró jelenség mutat. Az angol virágozásnak nevezi az udvarlót, mely utóbbi nem szép és nem népies szó (flirtation). Templomainkban ifjú párok egybeadása vagy számos házasuló pár hirdetése alkalmával, azt a zoltárt szokták hatalmasan kezdeni az éneklők:

Virágoznak a hivek, mint a szép pálmafák. . .

Az olasz költőknél a fentebb mondottak szerint előjövő virág-ének (canto de fiore) névre inkább egyezik a miénkkel, mint akár-mely népé, de szerkezete nem; szorosabb értelme van ott e nevezetnek, mint részletekben kimutattam. Toscanában és Márkálban leg-

inkább divatoznak, de vannak Siciliában is. Itt a virág szó, egy virág neve külön kitéve vagy tulajdonaival a dalba befoglalva úgy kapcsolatik, sokszor igen lazán, a szerelmi vagy másféle gondolat-hoz. (Rubieri i. h. 64. 65. Gianandrea Cantipopolari 36. 37. 81. 82.) Néhány lapon száznál több ilyen. Más ily gyűjteményekben is egyenként sok.

Nálunk is mint az olasznál, csak egy-két vidék dalait tekintve is bámulatos színváltozatot és színpompát találunk a virágnevek által előidézve. A virág legszebb fajtáit, egyenként vagy néha többesével előmutatja, az ifjú leány testi s szellemi kecseinek ábrázolására s a végre, hogy azt a szin, a termet, az arcz s egyéb testi részletek leírásával magasztalja és ünnepelje. Erre valók az olasznál a szegfű, viola, jázmin, citrom, mandula stb. virágok, a rozmarin, mely gyászt jelent ott és nálunk is. (Népk. Gyűjtem. II. 104. 132.) Emlékezőnk Czuczor gyászoló leányára, kinek sorba bemutatják magokat a virágok, utóljára a komoly és disz nélkül való rozmarint választja mint bú és halál virágot. De komoly jelentését ismerjük népdalokból is, mint már említők s mint kivált e sorok mutatják:

Lehullott a rozmarin levele — Magam is elhervadok mellette,
Mellemre tűzöm száraz kóróját — Úgy várom el halálom óráját.
(Dalra fel! 441.)

De nincs oly kedves, az élet teljességét, az érzés forróságát, lángolatát annyira kifejező virág, mint a rózsá. Ősrégi a költésben. Keletről jön a rózsák ősi hazájából. Keleti nevet visel, mely a pirosságtól, az élet tűz-színétől eredett, melyet minden népnél megtartott. „Szerelem rózsája“ Anakreonnál is, (Hervadsz hervadsz szerelem rózsája Kölcsey.) — Nagy és sikeretlen munka volna kimutatni, mennyire terjedt ez a kép az újabb költésben, vagy minden dalt, avagy csak magyart is tekintetbe venni, melyben ez a virág előfordúl vagy megemléttetik különböző oldalról és felfogással. Csak azt mondjuk, hogy a déli és más népek, s jó részben a magyar nép szerelmi dalai is alig tudnak e nélkül megszólalni. Csak kevés példában mutatjuk fel a különböző kapcsolatot, melyekben előfordúl. Egy brit dalban (Wolff Hausschatz d. Volkspoesie 14. l.) a szerető kívánja, bár rózsá lehetne szerelmese, ő pedig harmatcsepp, mely rá szállhatna. Egy spanyol sequidillában mondja, hogy galamb szállott

kedvese ajakára, rózsának gondolván. (u. o. 20.) Az olaszoknál a sokszor említett gyűjteményben (Canti e racconti II. 280 s. köv. II.) több mint negyven népdal egymásután mind szorosán a rózsza körül forog; nem csak mulólag vagy hasonlatúl, hanem megfelelő képül vévén fel. A többi közt egy (II. 289) így szól: Sok ideig ápoltam egy rózsát — legszivesebb gonddal és verítékkal — könnyemmel véremmel öntözém — hű őre voltam minden perczen — De óh egyszer! veszett volna el az óra! — közelíték, hogy illatát érezzem — óh jaj nekem! leszakítva találám — nekem csak egy tövis maradt testembe furódva. Ez népdalból mű-költemény, a népdal minden tulajdonát megtartva. Ime egy szép dal:

Rózsza mely tövisek közt születél — Virágok királynéja, kedves drága!

A ki érint, megszürod s vérezed — A ki imád csak az tetszik neked.

Tűrjétek virágok; a rózsza eljő. — Jőjétek virágok, a rózsza hí.

Te vagy a sok virág királynéja: — Légy kegyes hozzám hű szeretődhöz.

És a rózsza képében nem csak a leányt, hanem annak édes anyját is üdvözli az olasz népköltő. Ott pedig a szépség tartatlanabb és szép anyákat s idős anyákat. vonzókat aligha láthatni. Idézem a dalt (Rubieri 54.)

Dui rosi soggu (sono) amendi — Tutt' e dui d'un culori

Una manna (maggiore) una menori — Una ilpalta (sbocciata, kinyílt) un' ilpagliendi (kinyilandó),

Seddi beddi (sono? belli) tutt'e dui — So li me inamuraddi (innamorato)

Che dui meligranaddi — Che dui aranti (narancs) so rui.

(Két kedves rózsza Mindkettő egy színű; egy nagyobb, egy kisebb; egy kinyílt, egy nyilandó. S mindkettő oly szép, mindkettő szeret engem (?) S pirosak mint két gránát alma s mint két narancs.)

A magyarból özőn példát hozhatnék fel. Összesen minden más megszólítás nem fordul elő oly sokszor, mint a rózsának nevezés vagy szólítás. Ebben találja meg a dalló szerelmes kedvesének minden jeles tulajdonát: a piros színt, mely égő szenvedély jelzője, a kedves illatot, mely az ifjúság vonzó erejének felel meg stb. — Csak a műköltőknek csekély ez a kép, vagy gyermekes, vagy épen elkoptatott, ószerű, a nélkül hogy valami szebbet találtak volna helyette. Újabb időkben el is vesztette a színét a rózsza s ezáltal méltatlanul viseli a nevét.

Különösen pedig gyakori a pünkösdi rózsza . . Erdélyi II. 50. 67. 88. 420.

A rózsza kedves voltát egy mythikus kifejezés igazolja minden egyéb felett. Ez egyszersmind egy ősi poezis egy becses maradványa nálunk is, más népnél is.

A nép fántásiája azt a mi kimondhatatlanul kedves, a mi minden más emberi dolog felett vonzó, megragadó, s nem tudja mily belső tulajdonai által kitűnő: úgy fogja fel, mint nem rendes és természetes úton származottat. Ez az ősi sejtelem vagy ábránd az emberi lélek nem földi voltának bizonyosságául tekintetik, vagy vallásos ösztöne jelének -- máskép felfogva korlátoltsága s gyermekes vaksága tanújának. -- S ez mutatkozik abban, midőn kedvesét nem földi eredetűnek magasztalja. . . Valaha talán meggyőződésből mondhatott az ember ilyet, ma kétségkívül csak képzelete elragadtatásából, s gyönyörködtető nagytással. Ha angyalnak nevezi, vagy tündérnek (ez utóbbi igazi népdalban ritka), ekkor is oda czéloz: de még érdekesebb ha rózsáival hozza összekötetésbe.

Már maga az a kedves és bájos szólás, ha mondja róla vagy nevében:

Rózsás kertben jártam, violát találtam. . .

egy külföldi dalban is: rózsás kertből jövök (Wolff 151.) és Czuczornál:

Jár a leány virágos szép mezőben. . .

vagy az olasz dal, mely így szól:

Saluto vos nobile persona — Che siete còlto fra le rose bianche
Che còlto siete fra le rose e i fiori . . . (Tigri 4.)

Üdvözöllek nemes hölgy, kit fehér rózsák közt szakasztottak. Vagy egy másik, melynek fordítását Wolffnál (24 l.) találjuk:

Oh szépem, virágok közt támadt élet — Magasból úgy szállottál hozzánk
A rózsza adta neked színedet — S a pálma diadalmi díszzel ékesített.

Általában kedves a rózsával való távolabbi közelebbi kapcsolat, mint a magyar dalban.

Csillagos az ég, csillagos — Rózsafa levele harmatos;
Rózsafa levele szakadj rám — Kedves édes. ózsám nézz reám!

Itt is, másutt is érdekes az olasz dal számtalan ismétléseit a magyar dalokéival összehasonlítani. Nekünk legalább az unalomig menők azok, mérsékelték, valódi érzésből származók ezek. Még érdekesebb a „nobil persona“ féleket vetni egybe a magyar dalok megfelelő egyenmű szavaival.

De a rózsákhoz hasonló, sőt rózsák közül szakított virág, a szerető származását még szebben s a képzelődés hatalmával s az indulat erejével írja le a népdal ebben:

Nem anyától lettél, Rózsafán termettél,
Piros pünkösdi napján Hajnalban születted.

(Folytatása nem méltó ehhez. Limbainál 154. sz. a. hosszas, de nem szép és nem természetes folytatással.) A minden rövid szakaszában lévő külön és fontos gondolat, mind egyszerűen és rövid tartalommal mondva ki, a ritmus és báj, mely itt van, más megfelelő külföldi dalban alig ha található. Más magyar dalban is van ugyan ez elmondva, de oly remekül összefoglalva s ily nyelven adva a részletek, sehol. (Vö. Erdélyi I. 67. Ide vonatkozás u. o. III. 51.)
Másutt:

Édes anyám rózsafája Engem termett utóljára Erd. II. 114.
vagy engem nyitott egyik ága Kriza 75. 198. vagy ebben:

Égi viola nemzette — a pünkösdi rózsza szülte — Égi harmattal nevelte, — Ezt az egyet úgy kedvelte.

Másutt:

Rózsabokorban jöttem e világra — Nem dajkált az édes anyám hiába, (Dalra fel 448. l.) Ismét:

Édes anyám rózsafa — Én vagyok a harmatja (Limbai 365. 464.) Ide vonatkozik az ilyen: Eszem a teremő fátat — Engem szeress nem anyádat. — Ha tudjuk, hogy teremő régen azt tette a mit terem, átlátjuk hogy itt termő fáról, tehát fán termésről van szó; értjük az ősi eredetű, természet-cultusra mutató kifejezést, mely hajdanában komoly dolog volt, utóbb csak a költő képzelőben és dalában maradt meg, kivált pedig meséiben, hol a megholt ifjúból virág lesz, vagy fűz-ág. . .

A szerető származásáról emlékezik egy szegedi népszokásban, az u. n. pünkösdlésben egy dal, melyet a többek közül kiváló egy kis leány mond:

„én gyenge vesszőcske” vagyok Nem anyától lettem. Rózsafán termettem“ stb.

Sok ide tartozót lelünk olasz népdalban. Például:

... nescisti di pasca rosata: rózsás húsvét = pünkösd egy istriai népdalban:

Xi nato l' amur meo del mis de majo
In quil biel mise che le gierba infurisseo
In quil biel mise ch' infurisseo il grano
Xi nato l' amur meo cu fiore in mano.

(Az én szerelmem május hóban (pünkösd hava) született, a szép hóban, melyben a fű virágzik (diszlik) és a gabonák virágoznak. . . született szerelmesem kezében virággal.)

Hogy épen e hóban született (az utóbbiak szerint másban is!) annak okát már megmondta: ez a szépség és szerelem hónapja. (Shakespere-nél: love whose month is ever may (Love's labour IV. 3.) A r kath. népnél május Mária hónapja. Pünkösd ünnepének is május adja a virágzás által piros pünkösd nevét, melyet szépen említ egy régi codextünkben a magyar népies szólás után egy jó nyelvű régi írónk:

Piros rózsát ha szednek -- pünkösd idejében
Miként annak illatja -- és megvigasztalja . . .
Gyenge rózsza meghervad — mikor hőség éri . . (Péld. k. 30.)

Más izlésű egy umbrai népdal. Ez már a fehér színt szereti s rózsza helyett a havat veszi fel, mely olyan múlandó Olaszországban, s nem annyira azonos a hideg és fagy fogalmával. Ez a kedvesnek születését január hóra, a fagy és hó idejére teszi, — s ehhez képest számlálja el a születés körülményeit.

Belline che nascesti di geunaro
Quando la bianca neve componeva;
Le vostra madre sempre disegnavo
Die farvi piú bellina che poteva;
Vi fece bella, poi vi diede un fiore,
Vi rassomigli alla stella d' amore,
Vi fece della è vi diede una rama,
Vi pose alla finestra a fa' la dama.

Szépem, ki januárban születél, midőn a fehér hó megalakult (?). Anyád mindig igyekezett széppé tenni téged, a mint csak lehetett. Széppé is tett téged, virágot tett belőled, hasonlóvá tett a szerelem csillagához Széppé tett téged, keretbe foglalt, kitett az ablakba, hogy ragyogj úri hölgyként.

A kedves születéséről sokat énekel az olasz népdal. (L. Rubieri 370.) Oly sokféle mellékszóval díszíti a rózsát s ez által kedveltjét, hogy ebben a magyar s tán más népdalt is rendkívül meghaladja. Van neki fehér virágon, paradicsom virágán, szerelem virágán, szépség virágán stb. kívül rosa incamara (testszinű), r. galante (csinos rózsza), r. finita (tökéletes), r. spampinata (dúsan kinyílt), r. marinéja (tengeri?), a mellett hogy számtalan magasztaló nevezete van annak számára.

Van több ily kedves kép is. Feljebb is néz a nép fiának szeme: a napra, holdra és kivált a csillagokra s azok járására. A naptól és holdtól veszi — olasz népdalokban — szépségét a leány, a szépség fényét. Csillagok módjára tündöklük. A csillagok emlékeztetnek reá s hirt visznek egyiktől a másiknak.

Ez is ősrégi kép s ha nem szebb, de felségesebb amannál. Homéernál szép csillaghoz hasonlítottatik a gyermek (*ἑνελιχίος ἄστερι καλῶ*). Régibb falusi asszonyoknál gyönyörű kifejezése volt nálunk a kedveskedés gyengédségének: csillagom megszólítás. Meg lehetett szeretőknél is. Így Erdélyinél (I. 22. 23. 35. 55. II. 13. stb.) A csillag világít, melynél a szerető leány kinézve ablakából, meglátja a legényt. A csillaggal, mely „hazafelé ballag“ elballag galambja felé a barna legény is. A csillag ragyogásához hasonló a leány szemének, reá fordult nézésének kedvessége.

Csillagoknak ragyogása — Gyöngy két szemed rám forgása

Piros arczád égő lángja — Jaj szívemnek gyöngyvirága. (ih. 35.)

Másutt a csillagos ég csak bevezető gondolatul szolgál, kezdője és jelzője a hangúlatnak:

Csillagos az ég csillagos — Bú száll a szívemre bánatos

Akárhová hajtsam fejemet — Sehol sem találok helyemet. (u. o. 55.)

A fent ragyogó három csillagról három szeretőjére gondol. (Az ábrándozás e mormonismusa igen ártatlan dolog lehet ilyen nép-

nél. Háromra is gondol, egygyel sem bir.) Majd vidámitja, vagy hazájára emlékezteti a csillag:

a hol az a csillag ragyog — én is oda való vagyok.

Ilyen formán más népnél is. Például az olasznál (Canti e racconti I. f. IV. 8. 45.): Még nem jött fel a csillag, mely e tájban szokott feljönni. De feljött im egy más, és szemembe ragyog — És szívem miatta kezd felgerjedni, — szívem kezd indulni — Mert feljött végre a szerelem csillaga.

A kedves születésével összefüggnek a nap és hold, mint az ő szépségét ünneplők. (u. o. 47.) Érdekes a csillag és a szép szemek összevetése. (u. o. 86.)

Bella, la sole ti fara citare — Dice gli avete tolto lo splendore
Anche la luna ce vuó raggionare. — Gli avete tolto du' stelle d'amre

Csaknem szó szerint megfelel Vörösmarty szép epigrammjának:

Féltelek, oh nagy az én félelmem lyánka miattad,
A kirabolt égnek vagy szemeiddel adós

Ezért nagyon érdekes nekünk amaz. De ez nem plagium. Régi keletti ez a gondolat. A csillag maga minden lépten és százféle kapcsolatban ötlük elénk. Így a görög Anthologiában egy Aster nevűhez szóló versben:

'Αστέρας εἰσαθρεῖς" Ἀστὴρ ἐμός εἶδε γενοιμηγ
'Ουρανός ὅς πολλὰς ὕμασιν εἰς σε βλέπω.

és ez a hajnal csillaghoz:

"Ἀστὴρ πρὶν μὲν ἔλαμπες ἐπὶ ζωῶσιν Ἐῶος,
νῦν δὲ θανάτων λάμπεις Ἐσπερος ἐν φθιμένοις.

De nincs szebb szerepök a csillagoknak szerelmesek dalaiban, mint midőn izennek tőlök. Így a hajnal csillag, mely reggel lehanyatlik, és este visszakerül, alkalmas postájok az olasz költőknek:

O che stelle tramontane — O savnissie favella'! (vagy: Oh sepesse favellare!)
Un salut al mio bel zovin (giovine) — Jo per je vorress mandá.

(Oh hogy a hajnal csillag tudna beszélni, üdvözlést küldenék tőle szép ifjannak.)

Atnézhetünk az állatországba is, és találunk állatokat, melyek-

kel a szerelmes dalló foglalkozik, melyek képében érzésének tárgyát tükröződve találja. Ki nem emlékeznék a galambra, melynek oly sok szép édelgő nevet adott a nép játékos lelke. Mert szól galambról, vadgalambról, tubáról, gerlicéről stb. Szebbnél szebb neveket vett át idegenektől, de a maga ábrándjai szerint énekelgetett.

A galamb a szerelmi epedés egyszersmind féltékeny igerlékenységnek példája. Szelid, közeledő, de sokszor vad, nehezen szelidül, de megszelidülve kedves.

Egy nem megvetendő népdal a héját teszi ellenébe, így szólván:

Nem sirat egy rigót egy nyár -- Nincs félpénzben száz arany kár,

Más a hű szerető búja -- Ki úgy szeret mint a héja,

Galambom ezt nem gontoltad -- Mikor hí szívem elhagytad . .

A galambhoz ős régi és magasztos gondolatok csatlódnak. A vallásos hagyományokban többféle szerepe van. Nemcsak Venus galambjait ismeri a mythologia, hanem a keresztyén hagyomány a sz. lelket galamb formán (nem formában!) szállítja le a szent hivatalába avatandó Jézusra. (Itt voltaképp a hasonlítás igen kevésre terjed, csak a leszállás módjára). A vadgalambok tömik meg mézzel a költő száját nemcsak Kazinczynál, hanem Horácznál s a görögöknél is. Nálunk a népköltésben csak a hű és féltékeny szerelem példája. És a jajgató vagy epedő szerelemé. Talán a mézzel töltésre is ez adott alkalmat, hogy szép nyögdelését eltanúlták a szerelem költői. Mondanak bűgást is (bú!) emberről mint galambról búsulás epedés értelmében. Követségben is járnak nemcsak Anacreonnál, hanem nálunk is, - és nemcsak hadviselő felek, hanem szerelmesek közt is. De az epedésnek többször és igazibb képviselője. A csángó „görliczéje“ (gerle gerlicze) párjavesztett korában felajánlja magát egy másiknak, mondván: „társad helyett én társad leszek.“ A „gerliczeként nyögdecselés“ a „bús gerlicze a ki párját elvesztette,“ — Vörösmarty „zöld-ágon“ ülő „kis gerlicé“-je és „bús gili“-je s több ilyenek, nem mind a néptől eredők, ismeretesek, s tudható belőlök mily indulatokat tulajdonít neki a nép költői lelke. Egy régi dal szép sorai megérdemlik a kijegyzést:

Csak egy gerliczécske, ártatlan madárka -- Ha társától elvál.

Jaj mit nem cselekszik, mód nélkül bánkódik -- Zöld ágra nem is száll.

Vizet felzavarja, úgy marad szomjazva. (Thaly Vit. É. II. 368.)

Az erdő ékessége, lelke a madarak, kivált a vadgalamb, rigó stb. Amarról egy gyönyörű népdal mondja:

Akkor szép az erdő mikor zöld — Mikor a vadgalamb bele költ.
Olyan a vadgalamb mint a lány — Vágyakozik a párja után.

De a bujdosó hazafi útját és az erdei magányban tartózkodását is a vadgalamb bűgása teszi fájdalmassá, kisérven keserű énekkel, — midőn a „darvakkal és más madarakkal elbujdosik messzire,“ járása közben a bűgást hallgatva, sorsát az teszi kinossá, hogy tudja, hogy „még a madár sem távozik messze fészektől.“

A többi madárról egyenként nem szólhatok. Messze vinne ezekről elmondani vagy csak felszínesen is említeni a mit a népdal beszél. Míg a mi hazánk földén nem tenyésző oroszlánról, tigrisről, meg a medvéről és rókáról alig szól s a hitványabbakat megveti: más állatokat, főkép madarakat sokszor felhoz, képzelmében együtt él velek. Ilyen a sas, mely a kútágasra felszállva a kémkedésre, csalogatásra emlékezteti vagy azt jelezi. A holló, varju, mely rosztat jelent a szegény legénynek, mint előbb említők, a holló pedig a jegenye tetejében gyászruhában ül és megható ábrázolása a gyászoló búsuló szerelemnek. A daru seregestül jár az őszi égen, a múlandóságra emlékeztet (Erdélyi), néha elviszi, néha vissza hozza az éneklő jó kedvét. A fecske által közlekedtünk a hű lengyelekkel, izenvén nekik s felkerestetvén őket, de kegyelettel, babonás készülettel is adtunk neki szállást „az eszterhéj“ alatt. A liba szép állat, mely magát megmossa s orrával tollát is felborzogatja; a rigó mesék, mondák tárgya, a kakuk, jövődő mondásáról nevezetes. A fülemile sokszor emlegetett kedves éneklő, de kiváltkép műköltők kedvelője. A páva női disz, ékesség, pompa és nagyzó magatartás példázója, a megye házára repülésével a raboknak megszabadulást jölszó madár. De minden egyéb szárnyas felett kitűnik a gólya, a hún mondákból is emlékezetes, a legmagyarabb három költő Arany, Petőfi, Tompa műveiben elegiás hangulattal megénekelt árva gólya, két hazájú gólya s az alföldi síkságnak minden más madár felett saját, bár ideiglenes lakosa, sok monda és csaknem tisztelő kegyelet tárgya. Említettük, hogy a gyermekdal hogy házositja, lakodalmaztatja. Hozzá tehetjük, hogy a tiszta erkölcsű házi életnek is példájul tekintik (állítván, hogy más himmal párosodott nőtényét saját

himje agyonvagdalta.) Ellenkezőre mutat pedig a gólya gyomorról szóló kifejezés, melyet Fáy-nak egy meséje is emlékezetben tart. Mindezeket mellőznünk kell, valamint a népuél kivált gyermekek játékaiban előforduló cserebogarat, mely Csokonai után nagyon ismeretes, — a szitakötőt és többeket.

Ezek fejtegetése arra vezetne, hogy a magyar népdalbeli természet-szemléletről kellene szólnunk, vagy inkább feljebb és általános nézetekre emelkedvén, azt fejtegetnünk: mily viszonyban áll a nép költői lelke a természet-szemlélethez, távol jár-e a természettől vagy közel; benne él-e vagy körülötte. Úgy tekinti-e ezt, mint környezetét, melyet lát és szemlél, de csak úgy mint az emberi érzés világának befoglalóját, rámaját, mely tőle külön él; vele szerves kapcsolatban nincs, vagy hogy a kettő: az ember- és külvilág egymáshoz csak oly viszonyban vannak, mint felhasználó és felhasznált eszköz. Vagy úgy hogy a természetben belefoglalva, vele belsőleg egyesülve, belőle ki nem válhatva, még szellemi valójára nézve is bele tartozva él az ember, kiben viszont a természet a nagy világ tükröződik vissza, mint kis világban. Vagy érzi-e az ember a természettel valami mystikus kapcsolatban magát, érez-e az összes nagy természet iránt és az azt fentartó s minden lépten nyilatkozó őserő, talán öntudatos hatalom iránt valamely imádó vonzalmat, forróbb és felemelő szerelmet, — mint az újabb idők némely nagy bölcselője, legnagyobb költői Shakespeare, kit Goethe „natur-fromm“-nak s maga Goethe ki még jogosabban viselhetné azt a nevet. . .

Messze kellene mennünk, hogy a miről nagy munkákat irtak nagy természettudósok a Kosmos írójától kezdve a legújabb németekig és angolokig, és jeles aesthetikusok is, mi itt röviden áttekinthetnők, vagy kellőleg tárgyalhatnók a magyar nép aesthesisének e szempontból lehető méltatása végett. Csak azt említjük meg, hogy a magyar népdal, a természettel való szeretettel-teljes kapcsolat kifejezésében nem szegényebb, nem lelketlenebb, mint kívánhatni. Dallásában a magyar nép tanusítja, hogy a természetet magával, együtt, egyetemességben élőnek érzi, magát a nagyobb és összes természetet fenségben csodálja, annak reá való rejtélyes hatását érzi, sejtí; úgy fogja fel, hogy az ő érzése világát sok tekintetben az vezérli. Nem imádja azt leborulva mint némely keleti nép annak legjelesebb részeit, tárgyait, de nem is véli a természetet csak a legfel-

sőbb végetlen hatalom gyarló eszközének, nem is retteg úgy tőle, mint a babonás régiség. Kedély- és érzésvilága nem rabja vagy elnyomottja annak; csak csekélységekben fogja fel mint rejtélyes tanácsadóját vagy orvosát. Ősi egyszerű és tiszta vallásos nézetei szerint magához közel találta fel a fővaló nyilatkozásainak jeleit forrásokban, erdőkben és a mesés állatok életében; tehát nem találta isteni tulajdonok nélkül a természetet; és ez maga némi transzcendentalismus. De a mai legalább nem igen érzi, s kivált a közelebbi nemzedék nem igen érezte, hogy mint egy lelkes természettudósunk mondá: minden élő fában egy dryász, minden víz forrásban egy nájász volna; néha a nép fia szerette pusztítani, öldölni a földszin díszét, nemének legrégebb áldott táplálóját a fákat, nem úgy mint a német nép, mely őseihez hivebben vallásos kimérettel van az erdők iránt. De hogy lelkesebb óráiban a természettel akar érezni; úgy képzei, hogy érzéseit, a külső világ, melynek keblén él, vonzalommal kíséri, s valóban ébresztgeti is: azt dalait megtekintve, egész határozottsággal állíthatjuk.

Ha az ágról-ágra szálló madárban tulajdon érzéseinek, gondolatainak tovább-tovább illanásait, vagy mint Aranynál is tulajdon énekének szárnyas igéit látja (Limbai 626); ha az elmenő és megterő madárban önnön boldogsága, vagy valamely boldogító érzése, állapota, elmúlását, megújulását, életének őszét és tavaszát látja, szemléli (u. o. 655); a halálmadár szavára megreppen és fájó lélekkel ábrándozik (u. o. 679), a gerlicze bűgásával a magát egyesíti (u. o. 680), ehhez még a zöld erdők zúgása s a szelek üvöltése is járul komoly érzéseket, szívbéli fájós sajnásokat okozván; ha a madártól úgy szeretne izenni; minthogy az szállong és cseveg is (l. f. Limb. 361. stb.); ha derült éjszakán a tiszta egen a csillagokat akaratlanul is szemlélvén azok ragyogásában, lefutásában, elborulásában a maga lelke állapotát, hangulatát érzi változni s majd el-elmerengve keresi azt a csillagot, mely az ő szülőföldre belátszik, anyja vagy kedvese lakása felett ragyog, melyre azon perczen lehetnek az ő szeretteinek szemei is függesztve, vagy melybe elhált kedvesének lelke költözhetett, — vagy a csillagok ragyogásában a legragyogóbbat, az emberi lélek legigazibb tükrét, szerelmesének szemét keresi; — ha egy szép virág: egy friss és sok színbe öltözött leányt, a rózsza különösen az élet színével teljes arcot, a liliom, mint

a keleti költőnél és sok keresztyén legendásnál, az ártatlanság fehér öltönyébe öltözött szerelmest juttatja eszébe, a gyöngyvirág vagy ne-felejts annak szemeit, a rózsza-bimbó ajakait stb. ha bánatosan járva a fák hajladozását, az ég harmatozását, a felhő sötétségét, a kedves zajlással folyó viz lassú moráját az ő bánatjában való részvételre magyarázza, a szeliden folyó Bodroggal vagy Tiszával együtt ábrándozik, azok habjai lejtésével érzései együtt élnek fejlenek, az által érzései mélyebbek lesznek vagy elszenderednek, — vagy az erdőben a madarak éneklése, énekelve szállongása közepett magát olyannak érzi mint „a vándor gondolat“ (Limb. 56.), — midőn a leereszkedő felhő, a vidékre boruló köd és hullani kezdő eső, vagy a hullva zörgő falevél mélázásra indító hatása mellett a fülemile áthangzó énekét hallgatja, és ezen szive megesik (Limb. 59.), — majd a virágról hulló szinehagyott levél kedvesétől, és az élet édességétől való megváltást a hold halvány arca tulajdon arca hervadtságát juttatja eszébe (Limb. 99.) és a Balatonon viharos időben való csónakázás a levert boldogtalan szerető lelke állapotának felel meg (Limb. 100.), a jegenyefa tetejében ülő holló a gyászolást gyászruhát hozza emlékezetbe, a szomorú fűz ágának a sirra borulása csendről, nyugalomról beszél, az e felett zengő madárka pedig az emlékező s még inkább a sirba vágyó keserv tolmácsa — s az őszi szél általában az elmúlás és elválás hirdetője, mert a zavaros viz a bánaté, az ellobbanó száraz galy az ellobbanó szerelemé, — a nap a boldogságé, a viradás a bánat felderülésé, az éjszaka a kíné és halálé :

ha mindezek a külső dolgok közvetlen a belsőkre, viszont a belsők a külsőkre utasítanak, még pedig ellenállhatatlanul: látni való, hogy itt a külső a természet, és a belső az ember lelke és élete oly szoros kapcsolatban vannak, hogy a nép költője valóban a természettel belső kapcsolatban, sőt együtt él; — ő abban, az ő benne.

Ez a természet élénk szemlélése, az abban való elmélyedés, a lélek foglalkozásának abban való állandó feltalálása látszik abból a sok önállón alkotott névből is, melyeket őseink például a csillagokra ruháztak. *Lug ossy* (*Ipolyi Mythol.* 582. l.) kétszáznál több eredeti magyar csillagnevet mutat fel a legismertebbeken kívül. Ily számosság a növénynevek is, legnagyobbbrészt tulajdon nézések szerint adva a nép által.

Minden műveltebb s tehetségesebb nép így lehet. Legalább az, mely a természetet nem vakon szemléli s nem is érzés nélkül. Egy részt leszakadt annak kebléről, másutt is lel táplálékot; de a legjobbat, legedesebbet csak ott találja és ott is keresi.

Dr. Imre Sándor.